

SURREALISMIN MANIFESTI

André Breton, *Surrealismien manifesti*. Kustannusosakeyhtiö Taide, Helsinki 1996. Suom. sekä johdannolla ja jälkisanoilla varustanut Väinö Kirstinä. 95 sivua.

Bretonin tapa kirjoittaa on näin maiden ja vuosikymmentenkin takaa hämmästyttävän selkeä ja suoraviivainen, vailla hämääriä sivupolkuja. Asiat sanotaan halki, vaikka tavoitteena onkin unen ja todellisuuden sekoittaminen tai paremminkin niiden kuuleminen saman ilmiön ääninä. Etuoikeutetut tiet tuohon surrealistiseen maahan tai Bretonin sanoin ”linnaan” ovat automatismi ja se, mitä kutsutaan hulluudeksi. Ensimmäistä manifestia kirjoitettaessa 20-luvun alkupuolella automaattikirjoitus ei vielä ole tietoinen tyylikeino tai itsestään varma tapa päästä perille, vaan Bretonin kuvausta luonnehtii aito uutuudenviehätys ja riemu. Kuulostaa siltä kuin eränkävijä tai kalastaja olisi kertomassa löytämästään uudesta apajasta käyttäen yhtä aikaa riittävän hurmoksellisia ja täsmällisiä mutta samalla tarkoituksellisen löyhiäkin sanontatapoja. Niin mahtavan ylitsekäymättömältä kuin porvarillisuuden, kaupallisuuden ja tieteen liitto tuntuukin, nämä surrealistiset apajat todistavat toista.

Automatismi ja enemmän tai vähemmän teeskennelty hulluus ovat johdonmukaisia seurauksia siitä järjen ja hyödyn kriisistä, joka heijastuu koko vuosisadan alun eurooppalaisesta tunnosta. Siinä missä joillekin tämä kriisi merkitsi kutsua järjen uudelleenluontiin ja toisille jonkin kokonaan muun etsimistä, oli surrealistien asenne suhteessa järkeen aktiivinen. Surrealistien meluamisen ”tarkoitus” ei ollut juhliä järjen haaksirikkoa jonakin jo tapahtuneena, vaan päämääränä oli edistää ja edesauttaa tuota kariutumista. Kysymys ei ollut järjen hautajaisista, vaan murhaamisesta. Sanon ”järki”, mutta tarkoitan ”mielivaltainen hyötyperiaate”: kyse on siitä ajatuksesta, jonka mukaan kaiken pitää palvella jotakin ja jonka mukaan kaikella on ja pitää olla tarkoitus ja syy, vieläpä hyödyllinen tarkoitus ja riittävä syy. Hyötyperiaatteelle alistuminen merkitsee samaa kuin olla orjana ns. todellisuudelle. Nykyfilosofian ilmauksista ”ontoteologiikka” on liippaa suhteellisen läheltä sitä, mitä surrealistit tarkoittivat ”hyötyperiaatteella.” Läheisyys jatkuu siinä, että hyötyperiaate oli surrealistien mukaan ajanut

ihmisen paitsi ensimmäisen maailmansodan mielettömyyteen myös siihen latteaan ja keskinkertaiseen itsetyytyväisyyteen, jota nykyään elämme. Kyse on siis ensisijaisesti käytännöstä, orjuuttavan hyötyperiaatteen ja sen ideaalien murtamisesta, mieluiten elämässä ja kokemuksessa. Tähän automatismi ja hulluus ovat oivia välineitä. Niistä ei ole mitään hyötyä, ne eivät ole tarpeen, eivätkä ne oletettavasti palvele hyödyn, järjen ja logiikan pyhää kolmiyhdyttä. *Surrealismen manifesti* on ensisijaisesti näiden kahden manifesti. *Kommunistisen manifestin* tapaan se on päätäkävankien välisestä keskustelusta: "Viila ja veitsi ovat valmiina!"

Tankoja näiden viilojen syötäväksi on paljon. Realismin Musta Rautavankila löytää uusia uudistumistapoja, eikä laatikossa ollessa ole helppo uskoa, että laatikon ulkopuolella mitään onkaan. Kyse on paitsi käytännön hyödyistä ja teoreettisesta järjestä myös ja ennen kaikkea siitä mitä nämä kaksi tekevät kokemukselle. Onnen tavoittelu, logiikka ja sielun kasvattaminen ovat tehneet kokemuksen kentästä yhä rajoittuneemman. Kaiken on palveltava jotakin tarkoitusta, eikä ole sattumaa, että tuossa tarkoituksessa on aina läsnä vihjaus onnesta, edistyksestä, kestävästä kehityksestä tai jostakin muusta tuonpuoleisesta. Tuonpuoleisuuden vartijana ihmisessä on perinteisesti sielu. Kun sielu edustaa käytännön hyötyjen ja teorian rakenteiden liittoa, niin silloin sekä henki että liha ovat teitä ulos. Tästä syystä enkeli ja eläin yhdistyvät surrealistisessa maailmassa. Henki merkitsee orjuuden vastustamista riistona, eläin orjuuden vastustamista vankeutena. Bretonin painotus on tunnetusti usein enemmän hengen puolella, kuten yhteistyö kommunistien kanssa osoittaa. Nimenomaan henkipainotteisuus, joka myöhemmin korostui, johti sekä Georges Bataillen että nuoren Salvador Dalin Breton-kritiikkiin.

Eräs tärkeä filosofinen teema *Surrealismen manifestissa* on vapaus — älyllinen, moraalinen ja ennen kaikkea kokemuksen vapaus. Ammattifilosofit pitävät rakenteiden kyhäämisestä, muurahaisina pysyvyyksien keolla. Jos se on totta, sen on kestettävä, sillä on oltava hahmo, mitä teräksisempi, sen parempi. Tämä imperialistinen rakennustyömaa hohtaa reunoiltaan toistakin mahdollisuutta, kokemuksen, ajatuksen, tajunnan vapauden kysymystä. Tämä kysymys on yleensä jätetty toisten huoleksi, vaikka joku Kant tai Hegel haluaa vapaudenkin korreksi kekoonsa. Esimerkki: tuskin Heidegger pääsee lausumasta koko sanaa ennen kuin hän lyö sen päähän paimenhatun ja potkaisee pellolle, ikään kuin vapaus ei olisikaan se tyhjyyden tumma tähti, josta Breton (ja Heidegger toisesta suupielestään!) puhuu samoihin aikoihin. Bretonille vapaus ei ole valinnan vapautta — oli se sitten negatiivista tai positiivista — vaan sattuman ja haaskauksen vapautta, hyödyn ja determinismin rikkoa.

Näillä kohdin manifesti on johdonmukaisimmillaan ja kirkkaimmillaan. Jos sielun hyötyperiaatteelliset rakenteet — logiikka, onni, terveys — merkitsevät kokemuksen kurjillistamista ja kuristamista, niin vapaus voi löytyä vain siitä aidosta kaaoksesta, joka ei tunnusta realistista eroa sieluun ja sen "ulkopuoliseen." Tällainen vimma puolestaan ei ole tuntematonta "primitiiviselle taiteelle": mitä paimeniin tulee, niin Kullervo on heistä surrealistisin manatessaan vaalimansa lehmät ja lampaat karhuiksi ja susiksi, jotka hän sitten usuttaa emäntä-orjapiiskurinsa niskaan. Kullervo-myytti kertoo selkeästi myös toisesta Bretonin manifestissaan tunnistamasta ongelmasta: vapaus on mahdollista vain kollektiivisesti, ei yksilöllisesti. Kullervon vapaus jää tuhoamisen vapaudeksi, sillä yksilö ei voi puhua yli- tai aliyksilöllistä *ajatus-taan* läheskään yhtä voimakkaasti kuin yhteisö. Vapauden sosiaalisuuden tunnistaminen lienee *Surrealismen manifestin* suurimpia anteja myös taiteelle.

Heikoin hammas automatismin viilassa on oletus, että surrealistinen maa on yksi ja sama, tai että surrealistinen tie vääjäämättä johtaa kaikki samaan paikkaan. Tämä oletus on sukua Freudin oletukselle alitajunnasta, joka jollakin kummallisella tavalla on sama kaikille ihmisille, yhtä hyvin kuin surrealismin "sisäisen vihollisen" Georges Bataillen oletukselle siitä yleisestä energiataloudesta, joka muka on kaikkien ihmisten elämän taustalla. Tällainen tyypillisen eurooppalainen universalismi ei erityisen hyvin sovi yhteen Bretonin esittämän sattumauskon ja yksilösubjektin hallitsemattomissa olevien keinojen ja aineiden korostamisen kanssa. Mikä muka takaa pohjoisen shamaanin ja pariisilaisen kahvilafilosofin unien yhteneväisyyden, saatiin ne esiin sitten kuinka "puhtaasti" tai automaattisesti tahansa? Breton ei realismin jo kiistäneenä voi viitata yhteiseen biologiseen rakenteeseen tai muuhun muka-tieteelliseen yhteisyyteen. Jos tällaista yhteisyyttä on — ja onhan sitä — se on länsimaisen tieteellis-teknisen kulttuurin tuottamaa, eikä usko tuon kulttuurin universaalisuuteen saa jäädä surrealistisen tuonpuoleisuuskritiikin ulkopuolelle. Vankila voi olla osittain yhteinen, ja siksi myös pakoa on valmisteltava yhdessä. Tämä ei kuitenkaan voi tarkoittaa sitä, että Bretonin ja kumppaneiden löytämä surrealismin maa olisi aina ja kaikkialla, jos vain menetelmät ovat puhtaat automatistiset. Bretonin toivomat "aivokummajaiset" on irroitettava myös länsimaisen tieteen tai psykologis-taiteellisen viihdeteollisuuden röyhkeän imperialistisesta käsityksestä siitä, mitä "aivot" ovat. Jos vielä puututaan kuvataiteiden alueelle, niin ajatus siitä, että jonkin Dalin aivot ovat "samanlaiset" kuin jonkin Palsan aivot on sekä perusteeton että kuolettavan ikävyyttävä, eikä kukaan surrealisti voi sellaista hyväksyä.

Tähän liittyen voisi tietenkin heittää kääntäjä-Kirstinän kynniseen tapaan kysymyksen, että eikö surrealismin lopulta epäonnistunut, muuttunut tavaksi, hyödyksi ja teoreettiseksi koulukunnaksi? Tämähän on myös jo mainitun Bataillen epäily. Bataille tosin esittää kysymyksensä pikemminkin Dalin ällöttävän loistokkuuden ja Bretonin häilyväisyyden pelästyttämänä, kuin historian perspektiivistä. Vastaus voisi olla kaksihaarainen: kenellä muuttui ja kenellä ei, kuka perusti koulukunnan ja kuka ei. Sinänsä ajatus ihmisen arvokkuuden ja vapauden löytämisestä hyötyperiaatteen tuolta puolen ja erilaisten puolitaiteellisten, -psykologisten, -sosiaalisten ja -filosofisten keinojen käyttämisestä tähän etsintään ei ole kuollut. Bataillen kirjoitukset ovat hyvä esimerkki. Epäonnistuminen sinänsä on yhtä välttämätön kuin esimerkiksi paljon puhutun "metafyisikän ylittämisen" epäonnistuminen. Lohta kannattaa pyytää, vaikka ei saisikaan. Paradoksaalisen selkeästi surrealismin tarpeen "tuo esiin" eräs lause Kirstinän ansiokkaassa johdannossa. Yllättäen Kirstinä puhuu tarpeesta "valikoida" surrealistista ainesta ja myöhemmin jälkisanoina siitä, miten surrealismin on "hyväksytty" taiteeseen yhtenä lähtökohdana. Surrealismin ja jonkin periaatteen mukaan toteutettu valikointi ovat toistensa vastakohtat. Kaikkein vähiten surrealismin kaipaa "valikointia" ja kriittistä käsiteapparaattia ja kaikkien eniten — tilaa. Surrealismissa on kyse polttavasta, tuhoavasta vatsakivusta, sokaisevasta ja tarkkakorvaistavasta nälästä. Breton ei jätä tämän suhteen epäilyksen sijaa. Surrealismen hyväksyminen voi tarkoittaa vain pyrkimystä kohti kokemuksen raa-kuutta ja vapautta ja sen voi tietoisesti hylätä yhtä hyvin kuin unentarpeensa. — Milloin viimeksi olit nukahtamaisillasi jossakin seminaarissa tai jollakin luennolla?

Tere Vadén